

А. О. Перфільєва

ГЕОЕКОНОМІЧНА ПАРАДИГМА СУЧАСНОГО СВІТОВОГО РОЗВИТКУ

Розглядається специфіка становлення та витоки геоекономічного підходу, його сутність для політологічного аналізу проблем сучасного світового і національного розвитку.

Ключові слова: світова система, розвиток, геоекономіка, національна система, принципи геоекономічного підходу.

Рассматривается специфика становления и истоки геоекономического подхода, его сущность для политологического анализа проблем современного мирового и национального развития.

Ключевые слова: мировая система, развитие, геоекономика, национальная система, принципы геоекономического подхода.

The specifics of the formation and the origins of geoeconomic approach, its essence for political analysis of the problems of the modern world and national development are explored.

Keywords: global system, development, geoeconomics, national system, the principles of geoeconomic approach.

© А. О. Перфільєва, 2012

Процес переосмислення новітнього досвіду розвитку світової цивілізації в широкому розумінні зумовлює появу нових підходів і нових дисциплінарних напрямків, які знаходяться на стику різних наук. Прикладом такого поєднання є геоекономіка, виникнення якої продиктовано специфікою практики міжнародної взаємодії у сучасному світі. Переважна більшість науковців пов'язують цю специфіку з процесом глобалізації як якісно новим етапом розвитку світової системи, коли ми спостерігаємо не лише інтенсифікацію встановлення відносин між економічними, соціальними та іншими суб'єктами різних держав, але й суттєве поглиблення значення цих відносин для традиційних міжнародних акторів. Нині відбувається формування загальносвітового комунікаційного, економічного, інформаційного, фінансового простору, за межами якого розвиток окремих держав неможливий. Національні системи окремих країн стають складником єдиної світової системи, яка є досить динамічна і розвивається під впливом численних чинників. Охопити всі аспекти цієї цілісності однією концепцією надто складно, оскільки концентрація уваги на одному аспекті призводить до втрати цілісного бачення об'єкта дослідження. Саме це актуалізувало пошук нової методологічної основи для адекватних сучасному стану цивілізації досліджень, здатної зменшити розбіжності між теорією і практикою, пояснити специфіку завдань і шляхів розвитку національних систем у сучасних умовах. Отже становлення геоекономіки є об'єктивною потребою вдосконалення науково-дослідного інструментарію, який дозволяє отримати найбільш вірогідні й відповідні сучасним реаліям результати дослідження складних процесів розвитку національних та світової систем.

Серед науковців України геоекономіка поки лише набуває статусу окремої дисципліни. Біля джерел цього процесу стоїть В.Дергачов, який є автором кількох монографій і комплексно опрацьовує геоекономічний підхід для аналізу проблем міжнародних систем і процесів. Більшість українських вчених звертається до геоекономіки як до однієї з наукових парадигм, здатної пояснити певні особливості розвитку сучасного світу в межах макроекономічних і глобалістичних досліджень. Серед таких науковців слід відзначити О.Білоруса, Ю.Мацейка, Ю.Пахомова, С.Соколенка, М.Шепелева. На нашу думку, нині очевидно є потреба розширення використання засад геоекономічної парадигми для отримання найбільш об'єктивних результатів дослідження процесів національного, регіонального і світового розвитку. Тому метою нашої роботи є розгляд специфіки становлення та витоків геоекономічного підходу з визначенням його концептуальних положень, які дозволяють вдосконалити політологічний аналіз поточних світових процесів розвитку на різних рівнях з урахуванням особливостей функціонування різних акторів в умовах глобалізаційних зрушень.

Фактичними джерелами геоекономічного підходу є класична політекономія і геополітика. Перша відповідно до специфіки сучасного розвитку світу уможливила послуговування традиційними засадами економічного аналізу, друга привнесла просторовий чинник у наукові розвідки, удаючись до питання розширення життєвого простору системи через змілманеврування у глобальній системі. Отже слід підкреслити, що підґрунтям геоекономічних методологічних

зрушень став просторовий підхід, саме на його основі відбулося становлення геоекономічної інтерпретації сучасного світу. Така інтерпретація стала відповіддю на загострення протистояння між державними і недержавними суб'єктами міжнародних відносин, коли глобалізація призводить до того, що рівновага у сучасному світі може бути досягнута лише як результат загального економічного і геоекономічного суперництва. Геоекономіка поєднала аналіз дії різних економічних, політичних, соціокультурних, демографічних, екологічних чинників у тісній прив'язці до просторового положення країни або регіону, їх природними ресурсами, кліматичними умовами. Внаслідок чого з'являється парадигмальний комплекс концепцій, які відображають сучасний світ крізь систему економічних відносин та взаємодії, презентуючи цей простір як переплетіння національних і наднаціональних державних і недержавних структур, де політика державного актора залежить від вдалого включення національної системи у світові процеси та структуру світової системи. Фактично геоекономіка є теоретичне обґрунтування державної політики, спрямованої на перемогу у міжнародному змаганні, оскільки для всієї системи міжнародних відносин характерна перманентна конкуренція на різних рівнях, у різних сферах і вимірах. Під кутом зору геоекономіки держава є країною-системою, яка змагається з іншими системами. Це змагання відбувається за певними правилами, деякі з них відповідають економічним, політичним, соціальним закономірностям, інші є результатом домовленостей або нав'язаної волі вправного зацікавленого суб'єкта, отже, завдання країни-системи в цих умовах полягає у віднайденні оптимальної моделі розвитку і стосунків з іншими системами, яка б дозволила реалізувати національні інтереси і підвищити конкурентоспроможність системи. Тому геоекономіка досліджує поведінку держави у конкретній ситуації, формує її політико-економічну стратегію і тактику на міжнародній арені з урахуванням специфіки поточного моменту. Геоекономіка охоплює широкий спектр політичних, економічних, соціальних, географічних питань, аналіз яких у комплексі дозволить створити адекватну потребам і потенціалу суб'єкта міжнародних відносин стратегію розвитку у відповідності до умов світової системи.

Традиційно засновником геоекономічного напрямку в опрацюванні проблем життєздатності та перспектив співіснування країн на регіональному і світовому рівнях уважається німецький економіст Фрідріх Ліст (1789 – 1846), який у надрукованій 1841 р. роботі «Національна система політичної економії» наголошував, що головним джерелом багатства і могутності нації є розумовий капітал. Добробут держави, нації зростає, на думку Ф.Ліста, не лише від нагромадженого в результаті міжнародного обміну багатства, але переважно від розвитку виробничих сил. Цей чинник слід співвідносити з рівнем працелюбності, освіти окремих осіб, із суспільно-політичним устроєм держави, що в комплексі і створює могутність нації і держави. Ф.Ліст розробив теорію виробничих сил і сформулював концепцію «виховного протекціонізму», побудовану на активному втручанні держави в економічне життя. Німецький учений виступав проти беззастережного трактування відкритості економічної системи як добра, а ізоляції як зла. Дослідник зауважував, що відкрита економіка є важливий чинник розвитку соціальної системи, хоч водночас вона становить загрозу для національного суверенітету держави з менш розвинутими ринковими відносинами у стосунках з більш потужними державами. Тому держава повинна захищати себе від руйнівного впливу сильніших економік, удаючись до вибіркової відкритості – особливого різновиду протекціонізму, який «залізною завісою» закриє і захистить національну систему. Вибіркова відкритість може успішно існувати в масштабах крупного економічного утворення, навіть континенту, за умови, що країни будуть об'єднані єдиним митним кордоном, що закладе підвалини автаркії великого простору. Автаркія великого простору, за Ф.Лістом, – це створення самодостатнього замкнутого господарства в межах групи країн, внутрішні зв'язки та обмін між якими надають певної органічної єдності окресленій території [1]. Сьогодні ця ідея закладена в основу геоекономічного погляду на країну як систему, що може «вбудовуватися» в регіональні або глобальні системи і обирати спосіб функціонування, який би забезпечив виживання країни-системи в глобалізованому середовищі і дозволив реалізовувати національні інтереси.

Окремий додатковий чинник стимулювання становлення геоекономічної парадигми – оновлена американська геополітика другої половини XX ст., зокрема теорія «життєвих інтересів», яка обґрунтовувала військову присутність США в різних регіонах світу економічними інтересами країни-системи. В подальшому саме американські теоретики і практики від політики опрацьовують ідею про досягнення світового панування шляхом геоекономічних воєн, які дозволять захистити інтереси країни далеко за її межами без застосування безпосередньо військової сили. У цілому США вдалося історично розвинути геоекономічну практику у вигляді геоекономічної стратегії починаючи з середини XX ст., особливої ваги в цьому контексті набуває план Маршалла як довготермінова геоекономічна стратегія. Теоретизація американських

практичних напрацювань у кінці ХХ ст. фактично і привела до становлення геоекономіки як окремого суспільствознавчого дисциплінарного напрямку.

Нині у світі найбільш рельєфно представлені чотири школи геоекономічного аналізу: американська, італійська, російська, французька. У США найбільш плідно в геоекономічній царині працюють Е.Люттвак, Е.Лейшон, У.Нестер. Представники італійської школи – К.Жан, П.Савона, С.Фіоре, Ф.Бруні Рочча Серед російських науковців необхідно відзначити Е.Кочетова, Ю.Ліпець, О.Неклесу, М.Пивоварову, Ю.Шишкова. Специфіка французького напрямку геоекономічних досліджень пов'язана з особливостями французької геополітичної традиції. Вже перший французький геополітик Відаль де Бланш своєю концепцією певною мірою наблизився до геоекономічної парадигми, звинувативши класичну геополітику в неувазі до людини як чинника розвитку країни. Певним продовжувачем такого погляду став Ів Лакост, який наголосив на тому, що «простір і кордони – це пасивні нейтральні елементи» розвитку, у той час як визначальний чинник – політика. Саме вона, її якість, спроможність визначає могутність і перспективи країни. Сьогодні – це геоекономічна аксіома, на якій будують стратегії розвитку провідні країни світу. Доповненням класичної геоекономічної концепції «автаркії великих просторів» Фрідріха Ліста стала теорія «світ-економіки» Фернана Броделя, відповідно до якої здійснюється структурування світового простору на основі специфіки розвитку людської цивілізації. Проте найяскравішим представником французької геоекономіки є Жак Атталі. На думку Ж.Атталі, ера геоекономіки розпочалася після закінчення Другої світової війни і нині вона набуває повноти свого прояву. Сьогодні ми є свідками формування нового єдиного світу зі структурою, побудованою на принципах геоекономіки, це так звана Ера грошей – остання ера історії людської цивілізації, якій притаманні домінування економічного примусу і можливість одночасного використання з ним сили і релігії. Геоекономіка здійснює структурування світу, орієнтуючись на розташування світових бірж, інформаційних центрів, великих виробництв, корисних копалин. Такий підхід дозволяє виділити три найважливіші регіони, які, на думку Ж.Атталі, стають центрами нового геоекономічного світу – «Американський простір», «Європейський простір, простягнутий від Лондона до Москви, і Тихоокеанський регіон з центром у Токіо». Нові центри сили з'являються не з огляду на географічне положення, збройні сили або культурний потенціал, а виключно завдяки економічній могутності [2].

Сьогодні мало хто заперечуватиме той факт, що в умовах глобальної трансформації національної політичної, економічної, соціальної систем суттєво зростає значення економічних чинників. Економізація розвитку є одна з провідних закономірностей сучасного історичного етапу, під впливом якої функціонують національні системи і вибудовується нова глобальна система. Саме умови глобалізації та економізації розвитку людської цивілізації актуалізували процес переосмислення новітнього досвіду і підвели до появи нового наукового напрямку, який межує з різними дисциплінарними підходами – у геополітиці, політології, політекономії, політичній та економічній географії – означений синтез зумовив появу нової наукової дисципліни – геоекономіка. На думку Едварда Люттвака, який ініціював введення у широкий обіг терміну наприкінці 80-х рр. ХХ ст., геоекономіка – це дисципліна, що вивчає політику і стратегію як важливі чинники підвищення конкурентоспроможності держави [3, с.20]. Геоекономіка – це нова галузь суспільствознавчих досліджень, яка вивчає глобальний простір як комплекс основних процесів міжнародної взаємодії у різних вимірах і на різних рівнях за наявної інтенсифікації економізації політики. Геоекономічний підхід на практиці виокремлює конфліктний складник політики держав, спрямований на модернізацію національної соціальної, економічної систем для здобуття конкурентних переваг на регіональному і глобальному рівнях. Такий аналіз може виступати інструментом для оцінки економічних моделей, що дозволить обирати найоптимальніший варіант розвитку для збереження та примноження державного потенціалу. Фактично з позицій геоекономіки сучасний світовий політичний процес – це боротьба економічних моделей за простір їх використання та реалізації, це – сукупність взаємопов'язаних і конкуруючих методів реалізації політики національних інтересів країни-системи. Національний розвиток, його кількісні та якісні параметри дедалі більше залежать від місця, яке країна здобуває в сучасному світовому економічному просторі внаслідок конкурентної боротьби. Геоекономіка послідовно враховує більшість аспектів міжнародної конкуренції, головними діючими особами в якій є країни-системи, держави, які залишаються навіть в умовах глобалізації провідними суб'єктами міжнародних відносин.

Геоекономіка постає доповненням і певним оновленням геополітичної парадигми. Відмінність між геоекономікою і геополітикою полягає насамперед у ставленні до військово-силового складника міждержавних відносин, так, геополітика зорієнтована на домінування означеного чинника, натомість геоекономіка розглядає його виключно як додатковий потенціал впливу. В геополітиці боротьба між діючими суб'єктами точиться довкола військово-політичного

статусу спірних територій, у геоекономіці – довкола варіанту економічного функціонування певних територій, незалежно від їх офіційної адміністративно-територіальної приналежності. Саме тому геоекономіка в теорії і на практиці закріплює загальну настанову стосовно того, що військова сила у XXI ст. втрачає свою традиційну роль головного інструменту політики і критерію творення ієрархії держав у світі. Нині така ієрархія будується вже через оцінку стратегій розвитку, які створюються і реалізуються країнами-системами на основі геоекономічного аналізу можливостей і положення національної системи на регіональному і глобальному рівнях і які, відповідно, сприяють прогресивному розвитку або ні. За сучасних умов геоекономічний підхід – свого роду парадигма адміністративно-правової організації держави, тому геоекономічна інтерпретація світу і побудована на її основі стратегія набуває особливого значення для реформування сучасної держави, оскільки дозволяє підвищити конкурентоспроможність держави і забезпечити подальше виживання у складних суперечливих умовах багатовимірного сучасного світу. При використанні геоекономічного підходу світовий розвиток постає синтезом економічних і політичних процесів, які є середовищем для міждержавної конкуренції, що визначає специфіку більшості взаємодій на міжнародному рівні. Важливо відзначити, що за умов використання геоекономічного підходу стає можливим розгляд світової системи як такої, що лише формується в цілісність, тобто перебуває в стадії становлення, проте, не досягши повноти свого розвитку, вона вже існує [4, с.216] і визначає умови співіснування усіх суб'єктів міжнародних відносин. Таким чином геоекономічна парадигма дозволяє врахувати динамічність об'єкту дослідження, що значно підвищує достовірність і евристичну цінність наукових розвідок світосистемних процесів. Рушійною силою еволюції світової системи, що формується, постає комплекс чинників, сплетіння взаємодій різних компонентів. Усі фактори мають складний характер і складну наслідкову природу, на кожному конкретному етапі будь-який чинник може перетворитися на визначальний або зіштовхнутися з контртенденцією, тому неможливим є напередзаний результат розвитку. Дослідник повинен уважно стежити за процесами, пам'ятаючи про їх взаємозалежність, складну детермінованість, комплексність і системність. Для врахування усієї сукупності факторів, які визначають суспільний розвиток на конкретному етапі необхідно досліджувати об'єкт у взаємозв'язку з суспільно-політичним устроєм, суспільною свідомістю, політичною культурою, ідеалами, цілями суспільного розвитку, усім комплексом чинників, які можна визначити у якості соціокультурного контексту. Як частина цілої світової системи, що існує поряд з іншими частинами у взаємодії з ними, національна система потребує відповідних характеристик і параметрів функціонування, невідповідність загальносвітовим і регіональним тенденціям розвитку не дозволить країні-системі досягти успіху у конкурентній боротьбі з іншими суб'єктами міжнародних відносин.

Отже, в епоху глобалізації геоекономіка набуває особливої актуальності, оскільки саме вона пропонує певний методологічний підхід і практичні прийоми для вирішення проблем збалансованого та пропорційного розвитку суб'єктів міжнародної взаємодії. Геоекономіка уможливує формування відповідного сучасним реаліям методологічного інструментарію для наукового дослідження і, звісно, вироблення нової актуальної в таких умовах політико-економічної стратегії розвитку країн, регіонів і світу в цілому. Завдяки геоекономічному підходу політологічний аналіз проблем сучасного світового і національного розвитку виходить на якісно новий рівень, що створює можливості для вироблення і реалізації оптимальних моделей розвитку усіх учасників міжнародної взаємодії. Крім того, геоекономічна парадигма дослідження процесів світового розвитку ґрунтується на визнанні його багатоваріантності й плюралістичності. Відмова від монізму постає відправною точкою об'єктивного наукового розгляду світових процесів на поточному етапі. Сучасне дослідження виходить з того, що перед країною-системою як основним суб'єктом міжнародних відносин стоїть проблема вибору шляхів і моделей розвитку, при чому варіанти можуть бути діаметрально протилежними, навіть суперечливими. Вибір якогось із них є результатом складного комплексного аналізу не лише різновимірного потенціалу країни, але і умов середовища її існування як у регіональному, так і у глобальному масштабі. Тому геоекономіка певною мірою є сучасною системою глобального керування ресурсами планети, перерозподілу світового впливу та структурування світу. Також слід відзначити транстеоретичність геоекономіки, яка дає можливість обирати аналітичні засоби, найбільш прийнятні для пояснення конкретної проблеми. Такий плюралізм знімає обмеження класичного аналізу, дозволяє використовувати мікро- і макроаналітичний інструментарій, залучати методи різних суспільних і точних наук. В комплексі це забезпечує гнучкість наукового аналізу в геоекономіці, що відкриває найширші перспективи для дослідження сучасних реалій глобального світу.

Таким чином зазначені концептуальні засади геоекономіки дозволяють одержати нові адекватні данні для вдосконалення наукового аналізу процесів світового, регіонального та

національного розвитку, на основі якого доцільним буде здійснити оновлення принципів політичного менеджменту з метою покращення адаптації національної системи до особливостей сучасного світового політичного процесу.

Бібліографічні посилання

1. Лист, Ф. Национальная система политической экономики / Ф. Лист. – М.: «Европа», 2005. – 392 с.
2. Аттали, Ж. На пороге нового тысячелетия / Ж. Аттали. – М.: «Международные отношения», 1993. – 77с.
3. Luttwak, E. From Geopolitics to Geoeconomics. Logic of Conflict, Grammar of Commerce [Text] / E. Luttwak // The National Interest. – 1990. – № 20 (Summer) – P.17-23.
4. Пивоварова, М. Геоэкономический поход к исследованию проблем мировхозяйственного взаимодействия / М. Пивоварова // Общество и экономика. – 2000. – № 3-4. – С. 206-217.

УДК 321.01:342.6(470)

І. Ю. Осадчук

Президенціалізація/прем'єризація системи інститутів виконавчої влади в Росії

Проаналізовано поняття: «система інститутів виконавчої влади», «персоналізація влади», «президенціалізація системи інститутів виконавчої влади», «прем'єризація системи інститутів виконавчої влади». Визначено етапи та рівні президенціалізації/прем'єризації системи інститутів виконавчої влади в Росії.

Ключові слова: система інститутів виконавчої влади, персоналізація влади, президенціалізація системи інститутів виконавчої влади, прем'єризація системи інститутів виконавчої влади.

Проанализированы понятия: «система институтов исполнительной власти», «персонализация власти», «президентализация системы институтов исполнительной власти», «премьеризация системы институтов исполнительной власти». Определены этапы и уровни президентализации / премьеризации системы институтов исполнительной власти в России.

Ключевые слова: система институтов исполнительной власти, персонализация власти, президентализация системы институтов исполнительной власти, премьеризация системы институтов исполнительной власти.

Concepts of system of executive power institutions, personalization of power, presidentialization of system of executive power institutions, prime ministerialization of system of executive power institutions are analysed. Stages and levels of presidentialization/prime ministerialization of system of executive power institutions in Russia are determined.

Keywords: system of executive power institutions, personalization of power, presidentialization of system of executive power institutions, prime ministerialization of system of executive power institutions.

© І. Ю. Осадчук, 2012

Провідною тенденцією функціонування напівпрезидентської системи Росії є посилення президентських рис при послабленні парламентських складових. При цьому, феномен В.Путіна на посаді прем'єр-міністра у 2008-2012 рр. засвідчив можливість існування сильного прем'єра в умовах президенціалізованої напівпрезидентської системи. У даному контексті поняття «президенціалізація системи інститутів виконавчої влади» та «прем'єризація системи інститутів виконавчої влади» дозволяють проаналізувати складні та суперечливі процеси, що відбуваються в рамках системи правління цієї країни, зокрема при виборі моделі реалізації принципу поділу влади, оптимального розмежування повноважень органів законодавчої та виконавчої влади, створення ефективної системи стримувань і противаг.

Об'єкт дослідження – президенціалізація/прем'єризація системи інститутів виконавчої влади (далі – СІВВ) у Російській Федерації. Предмет – етапи та рівні президенціалізації/прем'єризації системи інститутів виконавчої влади у цій країні. Метою дослідження є визначення етапів та рівнів президенціалізації/прем'єризації СІВВ у РФ.

Для досягнення поставленої мети нам необхідно розв'язати наступні завдання: по-перше визначити поняття «система інститутів виконавчої влади» та структуру СІВВ у Російській Федерації; по-друге на підставі запропонованих методик та на основі емпіричних даних проаналі-